
ANNA KOZŁOWSKA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0001-7465-9316

TOMASZ KORPYSZ

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0001-6578-5839

Program badawczy idiolektologii bielańskiej¹

Jednym z głównych nurtów badawczych obecnych na polonistyce Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie są studia nad językiem pisarzy. Problematyka ta była podejmowana na Wydziale Nauk Humanistycznych UKSW niemal od początków jego istnienia, przede wszystkim za sprawą Anny Kozłowskiej (dawniej: Kadyjewskiej) i Tomasza Korpysza, którzy w 2000 roku, jeszcze jako doktoranci Pracowni Słownika Języka Cypriana Norwida Uniwersytetu Warszawskiego, rozpoczęli współpracę z powstałą rok wcześniej filologią polską. Oboje mieli już wówczas na swoim koncie pierwsze publikacje na temat języka pisarzy, w tym opracowania o charakterze leksykograficznym (zob. Korpysz, Puzynina 1998; Kadyjewska, Korpysz, Puzynina 2000).

Początkowo badania i publikacje bielańskich idiolektologów dotyczyły właśnie języka Cypriana Norwida. Z czasem grono pisarzy, których teksty były poddawane analizie lingwistycznej, stopniowo się poszerzało, m.in. o Karola Wojtyłę, ks. Janusza St. Pasierba, Joannę Pollakównę, Jeremiego Przyborę, Wisławę Szymborską, Piotra Müldnera-Nieckowskiego, Andrzeja Waligórskiego, Marię Konopnicką i innych. Autor *Vade-mecum* nadal pozostaje jednak najważniejszym bohaterem opracowań powstających w tym środowisku.

¹ Termin *idiolektologia* został zaproponowany w pracy: Kozłowska 2018a. Jest on szerzej objaśniony w dalszej części artykułu.

W 2007 roku została zorganizowana sesja naukowa o języku pisarzy, która stała się pierwszą odsłoną cyklu konferencji poświęconych tej problematyce. Dotychczas miało miejsce sześć wydarzeń z tego cyklu:

- „Język pisarzy jako problem lingwistyki”, grudzień 2007;
- „Język pisarzy II: problemy słownictwa”, maj 2009;
- „Język pisarzy III: problemy metajęzyka i metatekstu”, maj 2011;
- „Język pisarzy IV: środki artystycznego wyrazu”, maj 2013;
- „Język pisarzy V: problemy gramatyki”, maj 2015;
- „Język pisarzy VI: akty i gatunki mowy”, maj 2017.

Wymiernym efektem konferencji są tomy zbiorowe opublikowane w „zielonej serii” Wydawnictwa Naukowego UKSW². Książki stanowiące pokłosie tych spotkań składają się na swoistą miniserię opracowań dotyczących idiolektów:

- *Język pisarzy jako problem lingwistyki*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa 2009;
- *Język pisarzy: problemy słownictwa*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa 2011;
- *Język pisarzy: problemy metajęzyka i metatekstu*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa 2015;
- *Język pisarzy: środki artystycznego wyrazu*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa 2019;
- *Język pisarzy: problemy gramatyki*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa 2021.

W czerwcu 2015 roku w Instytucie Filologii Polskiej WNH UKSW został powołany Zakład Badań nad Językiem Autorów. W wyniku reorganizacji Wydziału, a także przededefiniowania istoty i roli poszczególnych jednostek Uniwersytetu, jesienią 2019 roku Zakład został przekształcony w Katedrę Badań nad Językiem Autorów w nowo utworzonym Instytucie Językoznawstwa. Była to wówczas jedyna w Polsce tak sprofilowana katedra uniwersytecka.

Dorobek organizacyjny i publikacyjny idiolektologii bielańskiej jest pod wieloma względami oryginalny. Choć studia nad językiem autorów od dawna cieszą się w Polsce dużym zainteresowaniem³ i nie brakuje jednostek czy zespołów, które realizowały lub nadal realizują konkretne projekty badawcze bądź

² Seria ta dawniej nosiła nazwę „Prace Językoznawcze Instytutu Filologii Polskiej UKSW”, a od jesieni 2019 roku w związku z reorganizacją struktury Wydziału została przemianowana na „Bielańskie Prace Językoznawcze”.

³ Różnorodne i dokonywane z rozmaitych perspektyw przeglądy stanu badań nad językiem autorów można znaleźć m.in. w następujących pracach: Gosiewska 1949; Sławkowa 2009b; Karaś 2010; Sławkowa 2011; Bobrowski 2015b; Kozłowska 2018a.

podejmują tematy związane z tą problematyką⁴, to poza UKSW chyba żaden z krajowych ośrodków akademickich nie organizował cyklicznej konferencji poświęconej idiolektom twórców ani nie powołał badającej te idiolekty jednostki.

O wyjątkowości bielańskiej idiolektologii stanowi jednak przede wszystkim wyrażający się w prowadzonych działaniach program badawczy, który od początku fundował i scalał wszelkie poczynania tego środowiska – także te, które mogły się wydawać przypadkowe: od konkretnych decyzji metodologicznych po wybór problematyki konferencji. Nie był on nigdy formułowany *explicite* jako całość, choć pewne jego elementy i założenia pojawiały się już w niektórych pracach o charakterze teoretycznym (zob. m.in.: Korpysz 2009; Kozłowska 2009; 2010; 2011b; 2013: 15–48; 2015; 2018a; 2018b; 2020a; Korpysz 2024).

1. Pierwszą i zasadniczą cechą omawianego nurtu językoznawstwa bielańskiego jest sama potrzeba prowadzenia refleksji na temat istoty i sposobów opisu języka (a także stylu) jednostki. Oczywiście nie jest to własność unikatowa na tle polskich badań poświęconych tej problematyce – teoretyczny i metodologiczny dorobek polskiej idiolektologii jest już dość bogaty. Dyskusję na temat istoty i sposobów opisu języka indywiduum zainicjował tuż po wojnie Zenon Klemensiewicz w artykule *Jak charakteryzować język osobniczy?* (Klemensiewicz 1946). Kolejne jej etapy wyznaczają i/lub podsumowują m.in. prace Stanisława Skorupki (1973), Teresy Kostkiewiczowej (1976), Stanisława Gajdy (1983; 1988a; 1988b), Jerzego Brzezińskiego (1986), Marii Wojtak (1987; 2009), Ireny Bajerowej (1988), Henryka Borka (1988), Jadwigi Puzyniny (1988; 1993), Teresy Skubalanki (1995), Mariana Bugajskiego i Anny Wojciechowskiej (1996; zob. też Wojciechowska 2000: 13–38), Piotra Flicińskiego (2004), Andrzeja Kudry (2006), Ewy Sławkowej (2009a; 2009b; 2011), Bożeny Witosz (2004; 2009a; 2009b), Violetty Machnickiej (2010), Bronisławy Ligary (2011), Jakuba Bobrowskiego (2015b) i Urszuli Sokólskiej (2023). Osobny nurt refleksji nad językiem jednostek, wykraczający poza badania nad językiem autorów, wyłania się

⁴ Należą do nich m.in. – częściowo już nieistniejące – placówki leksykograficzne: dwie pracownie Słownika Języka Adama Mickiewicza w Instytucie Badań Literackich PAN (toruńska kierowana przez Konrada Górskiego i Łódzka – przez Stefana Hrabca), Pracownia Języka Jana Kochanowskiego, działająca w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem Mariana Kucały oraz wspomniana już Pracownia Słownika Języka Cypriana Norwida Uniwersytetu Warszawskiego, założona w 1983 roku przez Jadwigę Puzyninę, od roku 2008 kierowana przez Tomasza Korpysza, a od roku 2019 – przez Marcina Będkowskiego. Nie wszystkie prace leksykograficzne nad słownictwem pisarzy wiązały się oczywiście z powołaniem poświęconej im placówki – na przykład *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska* został przygotowany w Pracowni Historii Języka Polskiego Zakładu Językoznawstwa PAN, zespół pracujący nad słownictwem Stefana Żeromskiego tworzą przedstawiciele różnych instytucji naukowych, a autorzy dyferencjalnego słownika dramatów Stanisława Wyspiańskiego to głównie uczniowie Władysława Śliwińskiego.

z metodologicznych propozycji Franciszka Gruczy (2017). Wielość wymienionych studiów nie oznacza jednak, że podejmowanie teoretycznej refleksji dotyczącej idiolektu jest we współczesnym polskim językoznawstwie czymś oczywistym czy powszechnym. Choć znacząca większość (bardzo licznych dzisiaj) opracowań materiałowych zawiera jakieś ustalenia terminologiczne, w wielu przypadkach trudno mówić nie tylko o pogłębionej świadomości metodologicznej, ale nawet o konsekwencji. Tymczasem za pozornie tym samym wyrażeniem używanym w różnych tradycjach i dyscyplinach badawczych kryją się rozmaite założenia i style myślenia o języku. Idiolekt w ujęciu strukturalistycznym zasadniczo różni się od paradygmatu generatywistycznego czy kognitywnego, a sposób jego opisu funkcjonujący w obrębie stylistyki bardzo odbiega od stanowiska dialektologii. Z tych uwarunkowań – nie zawsze deklarowanych *explicite*, a czasem wręcz maskowanych przez przywoływane definicje – trzeba sobie koniecznie zdawać sprawę. Ich nieznanomość powoduje poczucie terminologicznego chaosu, które w skrajnych przypadkach może prowadzić nawet do zakwestionowania potrzeby wyostrzania pojęć. Taka postawa, również obecna we współczesnej idiolektologii⁵, jest bielańskim badaczom z gruntu obca. Świadomie dążą oni w swoich pracach do odnowienia refleksji teoretycznej i pojęciowego uporządkowania pola obserwacji – w przekonaniu, że tylko pogłębiony namysł nad naturą i sposobami opisu idiolektu może wnieść coś istotnego do studiów nad językiem pisarzy.

2. Z krytycznego przeglądu istniejących stanowisk metodologicznych wyłania się właściwa bielańskim językoznawcom koncepcja idiolektu (inaczej: *języka osobniczego, języka indywidualnego, mowy jednostkowej*), rozumianego jako kompetencja językowo-komunikacyjna jednostki w ciągu całego jej życia. Idiolekt w tym ujęciu ma charakter dynamiczny i zmienny w czasie; należy więc mówić o jego aspekcie synchronicznym i diachronicznym. Nie ogranicza się on natomiast – tak jak to bywa w niektórych propozycjach – tylko do cech dystynktywnych, czyli odróżniających jednostkę od innych mówiących, choć z powodów praktycznych (ale tylko dlatego) w opisie języka autora można zawęzić zakres omawianych elementów do tych, które razem z innymi współtworzą pewną dystynktywną całość; innymi słowy, dążyć do zrekonstruowania idiolektalnej

⁵ Jej przykład można odnaleźć np. w wypowiedzi Ewy Sławkowej, która, rozważając zasadność odróżniania idiolektu od idiostylu (o czym jeszcze będzie mowa), wyraziła ogólniejsze przekonanie, że problemy terminologiczne (a więc pojęciowe) mają dużo mniejszą wagę niż sam fundujący je „antropologiczny zwrot” współczesnej humanistyki: „Ważne jest, aby zajmując się stylistyką, nie zapominać o niejednoznaczności, a może komplementarności, czy być może wręcz identyczności obu pojęć, w których odradza się we współczesnej myśli humanistycznej związek z osobą twórcy. Temu twórcy brak jest dziś autonomii, a jego tożsamość, jeśli nie jest zagrożona, to na pewno jawi się jako mało stabilna. I ten fakt ma większe znaczenie niż dylematy terminologiczne” (Sławkowa 2009a: 278).

swoistości, „osobliwości” czy – jak określał to Zenon Klemensiewicz – „piętna osobniczego” (Klemensiewicz 1946: 44) danego twórcy.

Ponieważ umiejętności komunikacyjne z natury rzeczy mają charakter mentalny, podczas gdy wszystkie metody dostępne badaczom języka pisarzy nieuchronnie wiążą się z obserwacją konkretnych, zrealizowanych wypowiedzi, a zatem omawiają raczej rezultaty działań mownych jednostki niż jej możliwości, zasadne jest przyjęcie założenia, że elementy, które współtworzą kompetencję językowo-komunikacyjną danego użytkownika, znajdują częściowy wyraz w realizowanych przez niego tekstach. Tym samym badanie wypowiedzi (tekstów) mówiącego – wypowiedzi z konieczności wybranych – daje pewne wyobrażenie o niektórych cechach jego kompetencji.

3. Ważną i często podkreślaną w pracach omawianego nurtu właściwością idiolektu jest jego wewnętrzne zróżnicowanie – nie tylko chronologiczne, o czym już była mowa, lecz także funkcjonalne. W proponowanym ujęciu idiolekt przejawia się w rozmaicie sprofilowanych funkcjonalnie idiostylach (zwanych inaczej *stylami osobniczymi*, *stylami indywidualnymi*, *stylami autora* czy *jednostki*), czyli indywidualnych sposobach organizacji określonego typu wypowiedzi: potocznych, artystycznych, naukowych, użytkowych, publicystycznych itp. Idiolekt jest więc niejednorodnym zespołem idiostylów i stanowi abstrakcyjny zasób, repertuar środków niejako gotowych do użycia, natomiast idiostyl jest bardziej konkretny (choć też nietożsamy z wypowiedziami), bo sfunkcjonalizowany i zależny od kontekstu (zob. też Witosz 2009a). Zróżnicowanie stylistyczne najsilniej ujawnia się w idiolektach jednostek szczególnie sprawnych, biegle „przełączających kody”, najsłabiej lub nawet wcale – u tych użytkowników, którzy opanowali jedynie pierwszy przyswajany styl, to jest potoczny. W przypadku tych pierwszych osób trzeba zatem mówić o ich indywidualnym języku i **stylach**, a nie – jak to jest w zwyczaju – o języku i **stylu**. Na marginesie warto zauważyć, że to ostatnie sformułowanie („język i styl X-a”) wiąże się z dominującą w polskiej tradycji „idiograficzną” koncepcją idiostylu, opartą na założeniu o jego niepowtarzalności i akcentującą jego dystynktywny charakter. Idiostyl rozumie się w niej – mówiąc w pewnym uproszczeniu – jako zespół cech odróżniających wypowiedzi danego mówiącego od wypowiedzi innych osób. Rozwiązanie przyjęte przez bielańskich badaczy jest odmienne nie tylko od tej właśnie idei, lecz także od innych propozycji metodologicznych związanych z odróżnianiem idiolektu od idiostylu oraz potrzebą opisu złożoności języka jednostki, a zatem: od poszukiwania alternatywnych terminów, takich jak m.in. *subidiostyl* (zob. Gajda 1988a) czy *subidiolekt* (zob. Bobrowski 2015a: 17–21), pomysłu łączenia idiolektu i idiostylu w jeden koncept

(*idiolektostyl*, zob. Kudra 2006), wreszcie od wspomnianego już kwestionowania zasadności tego typu dystynkcji terminologicznych.

4. Z koncepcją idiolektu (oraz idiostylów) ściśle wiąże się sprawa repertuaru zjawisk, które wchodzą w jego skład, a tym samym stanowią przedmiot opisu. W propozycji Klemensiewicza charakterystyka języka osobniczego miała obejmować fonetykę, słowotwórstwo, fleksję, składnię i słownik. Ta wąska formuła, choć klasyczna i do dziś stanowiąca trzon wszystkich prac poświęconych językowi jednostki, nie jest jednak wystarczająca przy ujmowaniu idiolektu jako kompetencji językowej i komunikacyjnej. W bielańskich tekstach o charakterze teoretycznym, w tematach cyklicznych konferencji, a przede wszystkim w powstających wciąż studiach materiałowych ujawnia się szersze traktowanie tego obiektu badań. Dorobek publikacyjny interesującego nas tu środowiska poza opisami słownictwa (zob. np. Korpysz 2021) i słowników (zob. np. Korpysz 2010) pisarzy oraz różnych aspektów idiolektalnej gramatyki (przede wszystkim słowotwórstwa i składni, zob. np. Korpysz 2011; Kozłowska 2021, w mniejszym zakresie – fonetyki, zob. Kozłowska 2023) oraz interpunkcji (np. Kozłowska 2016) obejmuje również prace poświęcone zagadnieniom organizacji wypowiedzi i pragmatyki: charakterystyce tropów (np. Korpysz 2009), stylizacjom (np. Kozłowska 2011a), problemom metajęzyka i metatekstu (np. Korpysz 2015), sposobom wyrażania struktury tematyczno-rematycznej (np. Kozłowska 2019), zagadnieniu gatunków (np. Korpysz, Puzynina 2007) i świadomości genologicznej (np. Kozłowska 2017), aktów mowy (np. Kozłowska 2020b), a także ważnym kategoriom łączącym różne poziomy języka i wypowiedzi, takim jak komizm językowy (np. Korpysz 2014; 2016).

Oczywiście nie wszystkie elementy, które składają się na charakterystykę języka jednostki, wpisały się już do repertuaru problemów rozważanych w opracowaniach autorstwa idiolektologów z UKSW. Samo wykroczenie poza tradycyjny schemat „słownik + gramatyka”, próba pozyskania dla opisu języka autora nowych terytoriów, które ujawniają się na drodze refleksji nad językiem ogólnym, wydaje się już jednak pewnym osiągnięciem.

5. Ważny element zarysowanego programu stanowi dążenie, aby wszystkie elementy dostrzegane i opisywane w języku autora traktować jako wyraz wizji świata danego twórcy. Z wymienianych przez Jadwigę Puzyninę czterech celów prac nad słownikami idiolektów i – ogólniej – nad ich opisami, a mianowicie: 1. pomoc w rozumieniu tekstów danego autora; 2. pomnażanie wiedzy o danym autorze, 3. dostarczanie wiedzy o języku danego autora oraz 4. przysparzanie częściowych danych wiedzy o kulturze i języku danej epoki (zob. Puzynina 1993: 209), w pracach językoznawców z UKSW uwydatniają się przede wszystkim trzy

pierwsze, przy czym niepodobna ich od siebie oddzielić: informacje o języku danego pisarza służą bowiem w tym ujęciu interpretacji jego tekstów oraz – co nie mniej istotne – pozwalają poznać bliżej samego ich autora. Otwiera się tu fascynująca perspektywa: studia nad językiem osobniczym przeradzają się w rodzaj spotkania z mówiącym, który ukazuje się odbiorcom – także, a może nawet przede wszystkim odbiorcom profesjonalnym, wyposażonym w odpowiednie narzędzia badawcze – przez pryzmat swojego języka.

Bielańskim badaczom idiolektów towarzyszy również przekonanie, że tak zorientowane studia nie mogą się ograniczać do nawet najlepiej uporządkowanego katalogu cech obecnych w wypowiedziach pisarza. Dlatego, choć dane językowe i tekstowe, w tym tak lubiane przez idiolektologów informacje o frekwencji, zwykle stanowią punkt wyjścia ich ustaleń, celem opisu jest przede wszystkim ukazanie funkcji poszczególnych elementów języka i/lub tekstu, w szczególności ich roli w wyrażaniu wizji świata danego autora czy – by odwołać się do zaproponowanego przed laty terminu – jego idiolektalnego obrazu świata (zob. Kadyjewska 2001). Dążąc do tego celu, bielańscy idiolektolodzy wykorzystują, a niekiedy świadomie łączą elementy wywodzące się z różnych tradycji, co komplikuje wszelkie deklaracje metodologiczne; gdyby jednak trzeba było wybrać jedno określenie charakteryzujące ich orientację badawczą, najtrafniej opisywałby ją chyba epitet *hermeneutyczna*. O ważności problematyki rozumienia świadczą również ich artykuły o charakterze interpretacyjnym, w których dane i narzędzia (nie tylko) lingwistyczne służą dotarciu do znaczeń zamierzonych przez autora (chęć zbliżenia się do sensu intencjonalnego, autorskiego, to również istotny element ich badawczego *credo*), a niekiedy także do weryfikacji hipotez postawionych przez innych interpretatorów, najczęściej literaturoznawców (np. Korpysz 2009–2010; Kozłowska 2024).

6. Jako że obszar omawianych tu dociekań stanowią przede wszystkim teksty artystyczne, problematyka języka pisarzy ma charakter *stricte* filologiczny i znajduje się na pograniczu językoznawstwa i wiedzy o literaturze. Idealna równowaga między celami, metodami i wymogami tych dwóch dyscyplin nie wydaje się możliwa, ale ich osiągnięcia mogą, a nawet powinny się wspierać. Prace badaczy z UKSW chyba dobrze odzwierciedlają tę ideę i bliski im model interdyscyplinarności – rozważane przez nich problemy, sposób ich ujęcia i stosowane narzędzia analityczne mają charakter lingwistyczny, ale zarówno poprzez zaplecze lekturowe, jak i formułowane wnioski starają się oni włączać także w dyskusje historyczno- i teoretycznoliterackie, nie tracąc z oczu nadrzędnego zadania, jakim jest konstruowanie jednej, wspólnej wiedzy o danym autorze.

Przegląd założeń i dotychczasowych kierunków bielańskich badań nad językiem pisarzy pozwala dostrzec także dwie ogólniejsze i wstępnie zarysowane idee, które wydają się warte rozwinięcia.

1. Badania nad artystyczną odmianą idiolektu (czyli idiostylami artystycznymi poszczególnych autorów w omówionym już znaczeniu) to jedynie wycinek (choć może należałoby powiedzieć: centrum) większego obszaru, obejmującego studia nad idiolektami w ogóle. Obserwacja ta współgra z zauważalną w ostatnich latach tendencją do poszerzania kręgu bohaterów prac analitycznych o autorów tekstów piosenek, tekstów naukowych i popularnonaukowych, osoby parające się literaturą faktu, jak również tłumaczy, publicystów, kaznodziejów, polityków, ludzi teatru, tzw. celebrytów itp.⁶ Idiolekty – choć traktowane inaczej, jako poświadczenie stanu typowego, charakteryzującego całą grupę użytkowników języka, którą reprezentuje badana jednostka – stanowią również przedmiot zainteresowania historyków języka, dialektologów, badaczy języka grup społecznych (socjolektów), języka dzieci i innych biolektów oraz bilingwizmu i wielojęzyczności. Idiolektem interesują się także przedstawiciele tych nurtów lingwistycznych, które deklarują wprawdzie dążenie do uchwycenia właściwości języka ogólnego, ale jego analizę rozpoczynają od obserwacji własnego poczucia językowego, a mianowicie przedstawiciele generatywizmu oraz semantyki introspekcyjnej.

Uwzględniając wielość i różnorodność studiów nad idiolektami, należałoby rozważyć wyodrębnienie opisującej je subdyscypliny – idiolektologii. W rzeczywistości istnieje ona już od dawna i może się poszczycić zarówno ogromnym dorobkiem materiałowym, jak i własną tradycją terminologiczną i metodologiczną. W literaturze przedmiotu wskazuje się zwykle na trzy podstawowe lingwistyczne metody opisu języka autorów: językowo-stylistyczną, statystyczną oraz socjolingwistyczną (zob. Wojciechowska 2000: 13–38); wykaz ten należałoby uzupełnić jeszcze o popularną dziś metodę związaną z badaniami inspirowanymi lingwistyką kulturową i/lub kognitywizmem⁷. Pierwsza z tych metod, językowo-stylistyczna, początkowo polegała przede wszystkim na katalogowaniu elementów języka autora; z czasem podejście rejestrująco-opisowe zaczęło ustępować miejsca analizie funkcjonalno-stylistycznej, dążącej do ukazania „przejawów indywidualnych predyspozycji stylotwórczych autorów w ramach gatunku literackiego lub

⁶ Dobrą ilustracją tej tendencji mogą być tomy: *Idiolekty w różnych sferach komunikacji* 2011 oraz *Socjolekt, idiolekt, idiostyl: historia i współczesność* 2017.

⁷ Piotr Fliciński wspomina jeszcze o „metodzie porównawczej” (zob. Fliciński 2004: 105), ale z kontekstu wynika, że pod tym sformułowaniem kryje się po prostu zestawianie cech języka osobniczego z cechami odpowiedniego języka etnicznego.

tekstów autorskich” (Brzeziński 1986: 57) oraz „organizacji materiału językowego w tekstach” (Skubalanka 2006: 8). Metoda statystyczna, stosowana przede wszystkim w odniesieniu do struktury słownictwa (zob. np. Sambor 1978), precyzyjnie i w sposób zautomatyzowany (choć jednocześnie uproszczony i asemantyczny, zob. m.in.. Mayenowa 1965; Skorupka 1973; Wilkoń 1999) pokazuje jednostkowe własności języka i tekstu, opisywane jako odchylenia od stanu przeciętnego. Opis socjolingwistyczny koncentruje się na ukazywaniu idiolektów jako nośników cech charakterystycznych dla języków/odmian językowych poszczególnych grup społecznych – zarówno tych, z których wywodzą się sami autorzy, jak i tych, które reprezentują bohaterowie utworów (zob. Wojtak 1987). Badania nawiązujące do koncepcji kognitywnych dążą do zrekonstruowania utrwalonej w idiolekcie indywidualnej interpretacji świata, tzw. *idiolektalnego obrazu świata* (w terminologii Renaty Grzegorzczukowej – *poetyckiej wizji świata*, zob. Grzegorzczukowa 1999; por. Wojciechowska 2000: 8).

Wskazane metody nie wykluczają się nawzajem – są raczej komplementarne, tzn. każda z nich oświetla nieco inny aspekt idiolektu. Jeśli jednak przyjmujemy, że charakterystyka języka jednostki ma obejmować wszystkie jego komponenty, stanie się oczywiste, że repertuar służących temu celowi metod nie jest bynajmniej zamknięty, a przed wszystkimi, którzy chcą się przyczynić do rozwoju idiolektologii, stoi wciąż aktualne zadanie poszukiwania nowych narzędzi badawczych.

Swoistość problemów i metod stanowi ważny argument na rzecz uznania idiolektologii nie tylko za obszar badawczy, lecz także za odrębną dyscyplinę lub raczej subdyscyplinę naukową, którą od innych działów językoznawstwa odróżnia i przedmiot opisu, i sposób traktowania materiału, i – co najważniejsze – sama koncepcja języka. Niezależnie od przyjmowanego paradygmatu badawczego idiolektologia zawsze akcentuje bowiem jego indywidualny aspekt, tak często marginalizowany czy wręcz pomijany we współczesnych badaniach lingwistycznych.

2. Przyjęcie omówionych dotychczas założeń i koncepcji pociąga za sobą także przesunięcie akcentów w spojrzeniu na relację: język ogólny – idiolekty. W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że współczesna lingwistyka jest rozpięta między dwoma przekonaniem, które zgodnie przeciwstawiają sobie język zbiorowości i język jednostki. Idea chronologicznie starsza, obecna u młodogramatyków i psychologów, powracająca w obrębie niektórych nurtów kognitywizmu, podkreśla prymarny charakter idiolektów, które mają pewną część wspólną, umożliwiającą porozumiewanie się członkom danej wspólnoty językowej. Z kolei wedle dominującego dziś poglądu de Saussure’a język ma przede wszystkim

charakter społeczny i znajduje się „poza jednostką, która sama nie może ani go stworzyć, ani zmodyfikować” (Saussure 2002: 42); idiolekt można więc rozpatrywać tylko jako jednostkowy wariant (czy raczej odwzorowanie) ponadjednostkowego systemu, jego „egzemplarz” zdeponowany w umyśle mówiącego. W obu koncepcjach zakłada się, że jeden z członów pary – albo język ogólny, albo idiolekt – ma charakter prymarny i podstawowy, a drugi z nich – wtórny i tym samym drugorzędny. Tymczasem w ujęciu proponowanym przez badaczy z UKSW oba stanowią zjawiska komplementarne, dwa nierozłączne tryby istnienia języka czy też dwa jego oblicza.

We współczesnym językoznawstwie mimo dość dużego zainteresowania językiem autorów częściej reprezentowana jest chyba postawa deprecjonująca rolę idiolektu i właśnie chęć uwypuklenia i dowartościowania nieco zapomnianego indywidualnego oblicza języka stanowi – obok potrzeby ukazania spójności badań nad idiolektami i ich miejsca w obrębie lingwistyki – jeden z głównych powodów, dla których zasadne wydaje się mówienie o idiolektologii. Na proponowanej zmianie optyki może jednak „zyskać” także język ogólny, niesłusznie postrzegany albo jako byt realnie istniejący, determinujący jednostkę (a w porządku metodologicznym – jedyny słuszny obiekt opisu lingwistycznego), albo też jako abstrakcja, której nie odpowiada żaden element empiryczny. A przecież to, co nazywamy np. polszczyzną, istnieje i w wymiarze społecznym, i indywidualnym – jednoczy wszystkich użytkowników, z których każdy uczestniczy w tej wspólnocie na swój własny sposób.

Oczywiście nie sposób przewidzieć, czy przyszłość bielańskich badań nad językiem pisarzy przyniesie rozwinięcie wskazanych powyżej wątków. Polska idiolektologia ma przecież wiele potrzeb, tak teoretycznych, jak i materiałowych⁸, i zaspokojenie którejkolwiek z nich jest zadaniem zdecydowanie wartym podjęcia. Być może dalsze losy tego – wciąż na razie bardzo nielicznego – zespołu potoczą się w jeszcze innym kierunku, a po drodze pojawią się kolejne, na razie niedostrzegalne problemy badawcze, które pozwolą pogłębić wiedzę na temat

⁸

Niektóre z nich zostały wskazane w pracy: Kozłowska 2018a.

„zdolności mówienia, specyficznego atrybutu człowieka”, a także samego „podmiotu tego atrybutu: *homo loquens*” (Doroszewski 1982: 56).

Bibliografia

- Bajerowa I., 1988, *Badanie języka osobniczego jako metodologiczny problem historii języka ogólnego*, w: *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra, s. 7–14.
- Bobrowski J., 2015a, *Archaizmy leksykalne jako ewokanty dawności kulturowej i językowej w idiolekcie pisarskim Stanisława Wyspiańskiego. Analiza semantyczna i stylistyczno-funkcjonalna*, Kraków.
- Bobrowski J., 2015b, *Badania nad językiem pisarzy w Polsce po 1989 roku – zarys problematyki*, „Język Polski” 1–2, s. 145–153.
- Borek H., 1988, *Co możemy wiedzieć o języku osobniczym?*, w: *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra, s. 15–21.
- Brzeziński J., 1986, *Zagadnienie badania języka i stylu pisarza (na materiale polskiej poezji sentymentalnej)*, „Język Artystyczny” 4, red. A. Wilkoń, s. 55–72.
- Bugajski M., Wojciechowska A., 1996, *Teoria językowego obrazu świata w badaniu idiolektu pisarza*, „Poradnik Językowy” 3, s. 17–25.
- Doroszewski W., 1982, *Język. Myślenie. Działanie. Rozważania językoznawcy*, Warszawa.
- Fliciński P., 2004, *Idiostyl pisarza jako problem badawczy stylistyki*, w: *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, red. J. Liberek, Poznań, s. 95–108.
- Gajda S., 1983, *Styl jako humanistyczna struktura tekstu*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 6, t. 2, Warszawa, s. 235–243.
- Gajda S., 1988a, *O pojęciu idiostylu*, w: *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra, s. 23–34.
- Gajda S., 1988b, *Styl indywidualny a współczesna stylistyka*, w: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 7, t. 2, Warszawa, s. 377–384.
- Gosiewska Z., 1949, *Z historii badań nad językiem i stylem autorów (szkic informacyjny)*, „Poradnik Językowy” 4, s. 16–23.
- Grucza F., 2017, *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: o językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu*, w: F. Grucza, *Dzieła zebrane*, t. 3: *O języku, językach i lingwistyce*, red. S. Grucza i in., Warszawa, s. 71–95, dostępny online: http://iksi.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/301/2020/03/FG_Tom_3.pdf [data dostępu 25.06.2024].
- Grzegorzczkowska R., 1999, *Pojęcie językowego obrazu świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 107–115.
- Idiolekty w różnych sferach komunikacji*, 2011, red. A. Żurek, Wrocław.
- Kadyjewska A., 2001, *Problematyka obrazu świata w badaniach języka pisarza (na przykładzie pism Cypriana Norwida)*, w: *Semantyka tekstu artystycznego*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski, Lublin, s. 321–332.
- Kadyjewska A., Korpysz T., Puzynina J., 2000, *Chrześcijaństwo w pismach Cypriana Norwida*, Warszawa.

- Karaś H., 2010, *Badania nad językiem i stylem pisarzy na polonistyce warszawskiej w okresie powojennym*, w: *Zabawy pożyteczne prozą. Z przyjaciółstwa Andrzejowi K. Guzkowi uczynione i Jemu dedykowane*, red. E. Bem-Wisniewska, Warszawa, s. 28–52.
- Klemensiewicz Z., 1946, *Jak charakteryzować język osobniczy?*, „Zagadnienia Literackie” 1, s. 43–53 [przedruk w: tenże, *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961, s. 204–214].
- Korpysz T., 2009, *Definicje poetyckie Norwida*, Lublin.
- Korpysz T., 2009–2010, *Co mówi anioł? Na marginesie „Listu” Cypriana Norwida*, „Studia Norwidiana” 27–28, s. 3–36.
- Korpysz T., 2010, *Słowniki języka autorów jako typ opracowań leksykograficznych*, „Poradnik Językowy” 4, s. 51–71.
- Korpysz T., 2011, *O funkcjach zdrobnień z sufiksem „-ik”, „-yk” w pismach Cypriana Norwida*, w: *Język pisarzy: problemy słownictwa*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa, s. 309–333.
- Korpysz T., 2014, *Uwagi o komizmie językowym w listach Cypriana Norwida*, „Studia Norwidiana” 32, s. 83–98.
- Korpysz T., 2015, *Komizm metajęzykowy i metatekstowy w pismach Cypriana Norwida. Uwagi wstępne*, w: *Język pisarzy: problemy metajęzyka i metatekstu*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa, s. 91–106.
- Korpysz T., 2016, *„Uśmiech sfinksa”. Żywioł komiczny w twórczości Cypriana Norwida*, w: K. Rutkowski, M. Troszyński, M. Prussak, T. Korpysz, *Czterech dostojnych szamanów. Mickiewicz. Słowacki. Krasiński. Norwid. Sopot*, s. 135–178.
- Korpysz T., 2021, *„Śmiech” w poematach Norwida*, „Pamiętnik Literacki” 3, s. 91–106.
- Korpysz T., 2024, *Język późnego Norwida jako problem badawczy. Uwagi wstępne*, „Studia Norwidiana” 42, s. 141–156.
- Korpysz T., Puzynina J., 1998, *Wolność i niewola w pismach Cypriana Norwida*, Warszawa.
- Korpysz T., Puzynina J., 2007, *„Psalm” w twórczości Cypriana Norwida*, w: *Księga psalmów. Modlitwa – przekład – inspiracja*, red. P. Mitzner, Warszawa, s. 161–175.
- Kostkiewiczowa T., 1976, *Problemy całościowej charakterystyki stylu pisarza*, w: *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Kraków, s. 274–294.
- Kozłowska A., 2009, *Problemy z idiolektem*, w: *Język pisarzy jako problem lingwistyki*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa, s. 111–131.
- Kozłowska A., 2010, *Współczesna polska poezja w badaniach lingwistycznych. Osiągnięcia i postulaty*, w: *Współczesna polszczyzna w badaniach językoznawczych. Od leksyki do języka poezji*, red. P. Zbróg, Kielce, s. 159–171.
- Kozłowska A., 2011a, *Język poetycki Karola Wojtyły wobec tradycji romantyków*, w: *Jan Paweł II w trosce o słowo i prawdę*, red. S. Mikołajczak, M. Wrześniewska-Pietrzak, Poznań, s. 293–307.
- Kozłowska A., 2011b, *O stylistycznym zróżnicowaniu idiolektu (na przykładzie tekstów Karola Wojtyły – Jana Pawła II)*, w: *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok, s. 89–107.
- Kozłowska A., 2013, *Od psalmów słowiańskich do rzymskich medytacji. O stylu artystycznym Karola Wojtyły*, Warszawa.
- Kozłowska A., 2015, *Miejsce badań nad idiolektem w obrębie językoznawstwa*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 30. *Pogranicza językoznawstwa polonistycznego. Prace dedykowane Profesorom Zygmuntowi Zagórskiemu i Karolowi Zierhofferowi dla uczczenia odnowienia doktoratów po pięćdziesięciu latach*, s. 71–83.

- Kozłowska A., 2016, *Jednostka wobec konwencji. Uwagi o interpunkcji w tekstach Cypriana Norwida*, w: *Tożsamość tekstu. Tożsamość literatury*, red. P. Bem, Ł. Cybulski, M. Prussak, Warszawa, s. 115–130.
- Kozłowska A., 2017, *Norwid o listach*, w: *Norwid: listy, listy...*, red. Ł. Niewczas, Lublin, s. 13–22.
- Kozłowska A., 2018a, *Polskie badania nad językiem pisarzy*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie*, seria 13, t. 2, red. Z. Greń, Poznań, s. 145–154.
- Kozłowska A., 2018b, *Źródła w badaniach idiolektów*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 74, s. 191–203.
- Kozłowska A., 2019, *Grafia Cypriana Norwida jako sygnał struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzenia*, w: *Język pisarzy: środki artystycznego wyrazu*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa, s. 101–125.
- Kozłowska A., 2020a, *Idiolekt a czas*, w: *Czasoprzestrzeń. Badania interdyscyplinarne*, red. M. Saganiak, A. Kozłowska, D. Sulej, Warszawa, s. 65–69.
- Kozłowska A., 2020b, *O jednym Norwidowskim akcie mowy*, w: *„Ojczysta święta mowo! [...] Wiąże nas twoje słowo” – polszczyzna w perspektywie diachronicznej*, red. A.B. Strawińska, Białystok, s. 283–296.
- Kozłowska A., 2021, *„Po-nad-gramatyczność” (nie tylko) składni Norwida*, „Studia Norwidiana” 39 (numer specjalny), s. 93–125.
- Kozłowska A., 2023, *Jak mówił Cyprian Norwid? W poszukiwaniu głosu poety*, „Studia Norwidiana” 41, s. 29–44.
- Kozłowska A., 2024, *Glosa do pierwszej strofy „Vanitas vanitatis”*, w: *Sztuka interpretacji. Księga pamiątkowa w dwusetlecie urodzin Cypriana Norwida*, red. E. Szczeglacka-Pawłowska, Warszawa, s. 13–28.
- Kudra A., 2006, *Idiolekt, idiostyl czy idiolektostyl?*, w: *Osoba i osobowość – czynniki je kształtujące. Materiały z konferencji 9–11 maja 2005 r.*, red. M. Pietrzak, Łódź, s. 209–221.
- Ligara B., 2011, *Dwujęzyczność twórców literatury polskiej jako problem badawczy historii języka*, „LingVaria” 1, s. 165–178.
- Machnicka V., 2010, *Terminologiczno-metodologiczne dyskusje na temat idiolektu oraz idiostylu*, „Conversatoria Linguistica” 4, s. 121–135.
- Mayenowa M.R., 1965, *Możliwości i niebezpieczeństwa metod matematycznych w poetyce*, w: *Poetyka i matematyka*, red. M.R. Mayenowa, Warszawa, s. 5–20.
- Puzynina J., 1988, *Ironia jako element języka osobniczego*, w: *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra, s. 35–44.
- Puzynina J., 1993, *Opis znaczenia w słowniku autora*, w: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin, s. 207–219.
- Sambror J., 1978, *Językoznawstwo statystyczne dla pracowników informacji naukowej*, Warszawa.
- Saussure de F., 2002, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przekład K. Kasprzyk, wstęp i przypisy K. Polański, Warszawa.
- Skorupka S., 1973, *O metodach badań języka autorów*, „Przegląd Humanistyczny” 5, s. 33–45.
- Skubalanka T., 1995, *Jeszcze o stylu poetyckim, stylu dzieła literackiego i stylu indywidualnym*, w: *taż, O stylu poetyckim i innych stylach języka. Studia i szkice teoretyczne*, Lublin, s. 185–205.
- Skubalanka T., 2006, *Język poezji Czesława Miłosa*, Lublin.
- Sławkowa E., 2009a, *Język pisarza jako metodologiczny problem stylistyki*, w: *Język i styl twórcy w kręgu badań współczesnej humanistyki*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, współpraca J. Gorzelana, Zielona Góra, s. 267–278.

- Sławkowa E., 2009b, *O różnych sposobach językoznawczej refleksji nad językiem artystycznym*, w: *Język pisarzy jako problem lingwistyki*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa, s. 25–44.
- Sławkowa E., 2011, *Kierunki badań nad słownictwem pisarzy*, w: *Język pisarzy: problemy słownictwa*, red. T. Korpysz, A. Kozłowska, Warszawa, s. 13–28.
- Socjolekt, idiolekt, idiosyl: historia i współczesność, 2017, red. U. Sokólska, Białystok.
- Sokólska U., 2023, *Studia nad językiem autorów w oglądzie metodologicznym (rekonesans)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 79, s. 81–95.
- Wilkoń A., 1999, *Język a styl tekstu literackiego*, w: tenże, *Język artystyczny. Studia i szkice*, Katowice, s. 35–47.
- Witosz B., 2004, *Lingwistyczna koncepcja idiolektów a problem tożsamości*, w: *Narracja i tożsamość (I). Narracje w kulturze*, red. W. Bolecki, R. Nycz, Warszawa, s. 128–143.
- Witosz B., 2009a, *Język osobniczy/idiolekt i/a (?) styl indywidualny/idiosyl*, w: tenże, *Dyskurs a stylistyka*, Katowice, s. 249–255.
- Witosz B., 2009b, *Stylistyka dyskursu – nowe horyzonty badań nad stylem autora*, w: *Język i styl twórcy w kręgu badań współczesnej humanistyki*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, współpraca J. Gorzelana, Zielona Góra, s. 312–320.
- Wojciechowska A., 2000, *Magdaleny z Kossaków Samozwaniec widzenie świata*, Warszawa.
- Wojtak M., 1987, *Możliwości wykorzystania pojęć i metod socjolingwistyki w opisie idiolektów pości literackich*, w: *Język. Doświadczenie a teoria*, red. J. Sierociuk, Lublin, s. 103–111.
- Wojtak M., 2009, *Felietonista indywidualista, czyli o idiolektie gatunkowo sprofilowanym*, w: *Język i styl twórcy w kręgu badań współczesnej humanistyki*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, współpraca J. Gorzelana, Zielona Góra, s. 321–332.

Abstract

Research Program of Bielany Idiolectology

This article examines the academic and organizational contributions of linguists from the Cardinal Stefan Wyszyński University, who have long investigated the language of distinguished Polish users, particularly the so-called “language of writers.” Instead of detailing specific accomplishments, the article seeks to illuminate the central tenets of the research program Bielany Idiolectology, defining its originality. The program consists of the following components: (1) revitalizing theoretical inquiry into the concept of idiolect; (2) defining idiolect as an individual’s linguistic and communicative competence throughout their lifetime, analyzed both synchronically and diachronically; (3) examining the functional variation within idiolects; (4) including a diverse array of phenomena under idiolect studies; (5) adopting a hermeneutic approach that views linguistic elements as evidence of the author’s worldview; and (6) committing to interdisciplinarity. The text also briefly outlines selected theoretical ideas stemming from the research experiences of the Bielany linguists, such as the establishment of a linguistic subdiscipline dedicated to idiolect studies (both creative and otherwise) and a reimagining of the relationship between general language and idiolects as complementary, inseparable aspects of language existence.

Keywords: idiolect, idiolectology, writer’s language, methodology, Faculty of Humanities, Cardinal Stefan Wyszyński University
